

Döwlet býujeti -bu döwlet häkimiýeti edaralarynyň iş hereketini üpjün etmek üçin pul serişdelerini toplamagyň we harçlamagyň esasy maliýe meýilnamasydyr. Döwlet býujeti merkezi we ýerli býujetleri birleşdirýär. Her bir derejedäki býujet girdejileri —Türkmenistanyň döwlet býujeti hakyndaky|| kanunyna laýyklykda emele getirilýär.

Döwlet býujetiniň girdejileri umumydöwlet we ýerli salgytlar, ýygymlar, gümrük haky we salgyt däl tölegleri öz içine alýar. Goşulan gymmata salynýan salgyt, goşmaça tölegler, peýdadan we girdejiden alynýan salgyt, emläge salynýan salgyt, raýatlardan alynýan girdeji salgydy esasy umumydöwlet salgytlaryna degişlidir.

Peýdadan alynýan salgyt -salgyt salmagyň obýekti umumy peýdadyr. Umumy peýda önümi (işleri, hyzmatlary), beýleki maddy nygmatlary (esasy serişdeleri goşmak bilen) ýerleşdirmekden alnan peýdanyň (zyýanyň) we ýerleşdirmekden daşary operasiýalardan alnan pul serişdelerinden şolar boýunça çykadjylar aýrylandanson galýan girdejiň jemine deňdir.

Goşmaça gymmata salynýan salgyt-munuň özi önüm öndürilende we harytlar (işler, hyzmatlar) ýerlenende döredilen goşmaça gymmatyň döwlet býujetine alynýan bölegidir. Önümleri (işler, hyzmatlary) ýerlemek boýunça dolanyşyklar salgyt salmagyň obýektidir.

Goşmaça tölegler-bu harydyň gymmatyna goşulýan we alyjy tarapyndan tölenýän ikinji derejeli salgytdyr.

Döwlet býujetiniň çykadjylary -bu döwletiň pul serişdeleriniň paýlanylyşy we olaryň pudaklar, ýörite we sebitleriň maksatlary boýunça ulanylyşydyr. Ykdysadyýetiň pudaklaryny maliýeleşdirmekligiň çykadjylary agrosenagat toplumyny we ykdysadyýetiň beýleki pudaklaryny, şeýle hem merkezleşdirilen düýpli maýa goýumlaryny we ýörite maksatly beýleki çäreleri maliýeleşdirmäge gönükdirilen harçlary öz içine alýar.

Umumy häsiýetli döwlet hyzmatlaryna harçlar-bu döwlet häkimiýeti we dolandyryş edaralaryny saklamaga, goranyşa we serheti goramaga, şeýle hem jemgyýetçilik tertibini we howpsyzlygy berjaý etmäge edilýän çykadjylardyr.

Kärhanalaryň maliýe hasabaty kärhanalaryň maliýe ýagdaýyny görkezýän görkezijileri özünde jemleýär. Maglumatlary ýygnamak döwlet hasabaty we buhgalterçilik balanslary görnüşinde amala aşyrylýar.

Önümi (işleri, hyzmatlary) ýerleşdirmekden alynýan peýda-önümi (işleri, hyzmatlary) ýerleşdirmekden gelen pul serişdelerinden goşulan gymmata salynýan salgydy, goşmaça

tölegler, şeýle hem önümi (işleri, hyzmatlary) öndürmek we ýerleşdirmek bilen baglansykly hem-de onuň özüne düşýän gymmatyna goşulýan harajatlary aýryp kesgitlenýär.

Banklaryň ykdysadyýetiniň pudaklaryna we ilata berýän karz pullary bank hasabatynyň maglumatlary esasynda görkezildi.

Banklaryň ykdysadyýetiniň pudaklaryna we ilata beren karz pullary bank ulgamynyň ýurduň ykdysadyýetine beren karz serişdelerini aňladýar. Ykdysadyýete karz pul bermek häzirki wagtda täjirçilik banklarynyň hususy serişdeleriniň, şeýle hem agrosenagat toplumyna we ýaşayş jaý gurluşygyna döwlet kömegini bermek we beýleki maksatlar üçin Türkmenistanyň Merkezi bankynyň täjirçilik banklarynyň üsti bilen kärhanalara berýän serişdeleriniň hasabyna amala aşyrylýar.

Daşary ýurt maýadarlary Türkmenistanyň ykdysadyýetine karz pul bermek boýunça düýpli kömek berýärler.

Ätiýaçlyk tölegi-ätiýaçlandyrylanyň ätiýaçlyk şertnamasyna ýa-da kanuna laýyklykda ätiýaçlandyryja (ätiýaçlandyryş guramasyna) töleýän pul serişdesidir.

Ilatyň ätiýaçlandyrylyşy boýunça ätiýaçlyk tölegleri meýletin şahsy ätiýaçlandyrmanyň, raýatlaryň emläkleriniň ätiýaçlandyrmasyň, hökmany ätiýaçlandyrmanyň şertnamalary boýunça ätiýaçlyk töleg serişdelerini öz içine alýar.

Ätiýaçlandyryjynyň tölegleri-ätiýaçlandyrylan adamda ätiýaçlandyryş ýagdaýynyň ýüze çykmagy bilen, ätiýaçlandyryjy tarapyndan ätiýaçlyk şertnamasynda ýa-da kanunda bellenen puluň ätiýaçlandyrylana tölenmegidir.

Býujet edaralarynyň zähmet haklarynyň, pensiýalarynyň we döwlet kömek pullarynyň tölegi bellenen möhletlerinde geçirilýär.

Döwlet MYRATGULYÝEW
Türkmen döwlet maliýa
institutynyň talyby